

השיעור השבועי

גליון מס' 563

כתב וערך השיעור:

הרב דביר פרץ שליט"א

חג
זכות
שמה

הלכות חג הסוכות

כמה פעמים מברכים בחג הסוכות על הסוכה, ועל ארבעת המינים. אתרוג שאינו מורכב. מדוע לא תיקנו ברכה על השינה בסוכה. אכילת עראי ושינת עראי מחוץ לסוכה. ברכת המפיל בשם ומלכות, ולאחר חצות. הפסק לאחר ברכת המפיל

ברכה על סוכה ולולב כל יום

א. בגמרא מסכת סוכה (מה): נחלקו האמוראים מתי מברכים על מצות סוכה ומצות לולב, אמר רב יהודה אמר שמואל מברכים על לולב כל שבעת ימי החג, אבל על סוכה מברכים רק ביום הראשון. והטעם כיון שזמן מצות לולב רק בימים ולא בלילות, והלילות מפסיקים, לכן כל יום זו מצוה בפני עצמה, אבל סוכה שמצוותה כל שבעת הימים בין ביום ובין בלילה ברצף, נחשב כמו יום אחד ארוך בלי הפסק. ואף על פי שסוכה מצוותה מדאורייתא, ולולב בשאר ימים מצוותו מדרבנן, מברך על הסוכה יום אחד ועל הלולב שבעה ימים. ובאמת מכח טענה זו סבר רבה בר בר חנה בשם רבי יוחנן, שעל סוכה מברכים כל שבעת הימים, ועל הלולב רק ביום הראשון, כי סוכה מדאורייתא כל שבעה, ולולב בשאר ימים מדרבנן. ואף על פי שנוטלים לולב כל שבעה זכר למקדש, אין מברכים עליו אלא ביום הראשון שהוא מן התורה. כי אתא רבין אמר רבי יוחנן, אחד זה ואחד זה שבעה. ובגמרא שם (מז). אמרו, ואנן כרבי עבדינן, ומברכים כל שבעה, הן על לולב והן על סוכה, ולמרות שלולב בשאר ימים ימים מצוותו מדרבנן, כבר ידוע שמברכים על מצוות דרבנן כגון נר חנוכה ונטילת ידיים, ובגמרא (שבת כג). שאלו: והיכן צונו? רב אויא אמר מ"לא תסור", רב נחמיה אמר "שאל אביך ויגדך וקניך ויאמרו לך".

לולב בחול המועד בירושלים

ב. מדברי הרמב"ם (בפירוש המשניות סוכה מא). משמע שגם לאחר החרבן יש מצוה מדאורייתא ליטול לולב כל שבעה ימים בירושלים העתיקה¹, וכך כתבו להלכה הרב שלמה יוסף זוין בספרו המועדים בהלכה (מהדו' חדשה ח"א עמ' קלה), והרב צבי פסח פראנק במקראי קודש (סוכות עמ' פז פח),

¹ העיר העתיקה זו ירושלים האמיתית, אחר כך הוסיפו את שאר העיר, בפורים כל ירושלים מצטרפת לקרוא בט"ו, ובזמננו אפילו רמות, אבל מדין תורה רק ירושלים העתיקה נחשבת ירושלים.

² יש מקפידים לברך בסוכה לפני התפלה ומנענעים לכל הצדדים, ויש נוהגים לנענע בתפלה עצמה, וכך עדיף יותר, כי התפילה תדירה ויש להקדימה, תדיר ושאנו תדיר תדיר קודם. מרן זצ"ל מעולם לא נהג ליטול לולב לפני התפלה. גם על פי הקבלה עדיף יותר שכשיגיע להלל יברך שם וינענע.

³ גם היום רוב עם ישראל בעלי בתים, וצריך לחזק אותם. לאפוקי מכמה ראשי ישיבות שאין להם שום קשר לבעלי בתים, לא תראה אותם נותנים להם

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבית"ל היזמים ומשודר דרך הליווי והרדיו ובקוויס רבים מיסודו של מרן רבינו טובדיה יוסף זצ"ל

ר"ת	יציאה	כניסה	ירושלים
19:50	19:06	18:16	תל אביב
19:46	19:04	18:14	חיפה
19:48	19:05	18:16	באר שבע
19:48	19:05	18:16	

חג הסוכות | ט"ו תשרי תשפ"ז

ועוד כמה גדולים. מרן זצ"ל מתחילה היה חושש לדעה זו, וכל שנה בחול המועד סוכות היה מגיע לכותל ונוטל שם לולב. אחרי שנים הרב אמר שאין הכרח כלל מדברי הרמב"ם (ע' פ"ז מהלכות לולב הל' יג), וגם להרמב"ם דווקא בבית המקדש יש מצוה דאורייתא כל שבעה, אבל בשאר ירושלים העתיקה מצות לולב מדרבנן כמו בכל מקום אחר, והכותל לא נחשב בית המקדש. אם כן למה יעשה ביטול תורה, עד שילך ויחזור יאבד הרבה זמן, אם יש לו דרך קצרה להגיע, הולך מהר, או מפנים לו את הדרך, או שגם ככה מתפלל שם, טוב שיטול לולב שם. ואם לא, עדיף יותר שיקח חברותא וילמד גמרא, הוי מחשב שכר מצוה כנגד הפסדה.

כמה פעמים ביום מברך

ג. התוספות שם (סוכה מה: ד"ה אחד) כתבו, שעדיין יש חילוק בין סוכה ללולב, כי הלולב מברך עליו רק פעם אחת ביום², כי כבר קיים את עיקר המצוה ליטול פעם אחת ביום, כלשון הגמרא (סוכה מב): מדאגביה נפק ביה - משהגביהו יצא בו, כלומר ברגע שהגביהו קיים את המצוה, והנענועים הם רק להידור מצוה, אבל סוכה כל פעם שמזדמנת לו סעודה הוא חייב בסוכה, ואפילו כמה פעמים ביום. ולכן אם מצא אצל חבריו אתרוג מהודר יותר, או לולב עם הדסים של רש"י שהוא מהודר ויוצא לכל השיטות, יטול עוד פעם בלי ברכה. ביום הראשון יתן לו את הלולב במתנה על מנת להחזיר, ובשאר ימים אפילו שאול.

אתרוג תימני

ד. לפני כ-50 שנה רוב הציבור בארץ היו בעלי בתים, ולא היו הרבה אברכים ובני ישיבות³, רוב הציבור מחוסר ידיעה לקחו אתרוגים

שיעורים ודרשות, מרן זצ"ל חינך אותנו לזכות את כולם, למרות שמרן תמיד היה קשור לבני ישיבות. עד גיל 27 היה בוחן ביישיבת פורת יוסף, ואז נסע למצרים, וכשחזר בגיל 30 המשיך בפורת יוסף, וגם פתח כולל ערב ומסר שם שיעורים, ושילם לאברכים יותר ממה ששילמו בפורת יוסף על יום שלם, בין הלומדים שם היו חכם יוסף זרוק, וכן חכם שלום כהן ויבדל לחיים טובים חכם משה צדקה ועוד, אבל מרן לא הזניח את הבעלי בתים, צריך ללמוד מהרב איך להפיץ תורה.

כשאנחנו הולכים לחו"ל, אני אומר לאנשים שם, תארגנו לי לדרוש במקומות לא דתיים. הייתי במקסיקו ודרשתי בתיכון מעורב של בנים ובנות, יש שם 700 תלמידים, הם נראים לא טוב, איך יראו טוב והם בתערובת...?! אבל הלכתי

מורכבים, ומרן זצ"ל היה מעורר על זה שהמברך על אתרוג מורכב מברך ברכה לבטלה. הם סמכו על הרמ"א (בתשובה ס' קיז), וגם סמכו על ספק ספיקא, וחיפשו כל מיני היתרים, בשו"ת סבא קדישא (ח"ג ס' יב) האריך בזה. אבל הרב החדיר לכולם לקחת אתרוג תימני דוקא, הרב לא תימני... אבל אמר אליבא דאמת, כי ניכר שהוא לא מורכב.

אתרוג מרוקאי

ה. יש אתרוגים יפים מאוד והם האתרוגים המרוקאים, האדמו"ר ממנוקאטש טען שהוא מורכב, כי יש בו קצת מיץ, אבל לפי הסימנים שנתנו באתרוג (ע' מ"ב ס' תרמח ס"ק סה), לא מפריע שיש מעט מיץ. יש סוגי הכשרים שנותנים הכשר על אתרוגים מורכבים שהרוב מיץ כמעט כמו לימון, אבל האתרוג המרוקאי הוא עם מעט מיץ, ויש לו קליפה עבה מאוד. בילקוט יוסף (מהדורת תשע"ח עמ' רפט) הבאנו את הדעות בזה, אבל הבאנו הרבה ראיות שאתרוג זה כשר לכתחילה. האתרוגים התימנים והמרוקאים הם אתרוגים מצויינים. היום ב"ה יש הרבה אתרוגים תימנים, לפני-50 שנה מרן היה מחפש אתרוג תימני, היה קשה להשיג, כדאי שגם אשכנזים יקחו אתרוג או תימני או מרוקאי ויהיו בטוחים שהוא לא מורכב.

דעות הראשונים בברכת סוכה

ו. כאמור, לגבי סוכה לדעת התוספות (בסוכה מה): אפילו אם נכנס לסוכה עשר פעמים ביום מברך בכל פעם, וכמובן הכוונה שנכנס כדי לשבת, לא לקחת משהו ולצאת⁴. אם שהה בסוכה, הלך לשירותים, וחזר לשהות בסוכה, דעת התוספות שם שמברך, וכן דעת רש"י (בספר האורה ס' צו ובספר פרדס הגדול ס' קפז), הר"ף (שם) והרמב"ם (פ"ו מהל' לולב ה"ב), וכן הרשב"א והריטב"א והר"ן. לעומתם דעת רבנו תם (בתוספות רבי יהודה החסיד ברכות יא:) שמברכים מסעודה לסעודה, וכן דעת הרא"ש, המרדכי והטור (ס' תרלט).

דעת מרן

ז. מרן השלחן ערוך (שם סעיף ח) כתב שנהגו שאין מברכים אלא בשעת אכילה. ויש להקשות, שהרי מרן בדרך כלל פוסק כשני עמודי הוראה כפי שכתב בהקדמתו, ומדוע כאן עזב את עמודי ההוראה - הר"ף והרמב"ם - ופסק כהתוספות שהם רבני צרפת, וגם כהמרדכי שהוא מרבני אשכנז? יש על זה שתי תשובות. תשובה אחת, מרן חושש לספק ברכות להקל גם נגד עמודי הוראה, וכמו שמצאנו כיצא בזה לגבי ברכת הסוכר שמרן השלחן ערוך (סימן רב סעיף טו) פסק לברך שהכל נגד עמודי הוראה משום סב"ל. תשובה שנייה - והיא יותר נראית, בדן ברכת לישב בסוכה מסעודה לסעודה, המנהג הקדום היה שלא כמו עמודי ההוראה, כמו שמרן כתב: "נהגו", ולכן פסק בזה לא כמותם.

לדבר בפניהם. היו כמה רבנים שלמדו בישיבות וכעסו, אמרו מה אתה הולך לשם? אתה נותן להם הכשר! גם אני למדתי בישיבות... אמרתי להם אשריכם ואשרי חלקכם, אבל מי יקרב אותם? מי יציל אותם? כשבאתי לשם כולם קיבלו אותי בהתרגשות, עמדו ושרו לי 'התקווה'... ראיתי שהקשיבו ושמו לב, אתה רואה בחורים בלי כיפה שבאים לבקש ברכה. בליל שבת דרשתי שם, וכשיצאתי ראיתי במגרש חניה הרבה חוזרים מהדרשה ברכבים... צריך לזכות את כולם. בהיכל שלמה היה כנס של מאות חיילים לא דתיים, ביקשו שאבוא לדבר, אלוף הפיקוד ישב לידי בלי כיפה, ודיברתי מה זה עם ישראל, מה זה התורה הקדושה, וגם הוא הקשיב. צריך לחזק את אותם מסכנים, הם לא יודעים שום דבר, אסור להזניח אותם!

הגאון רבי עזרא עטיה זצ"ל פנה פעם למרן זצ"ל והודה לו: לכבודו יש כח בן פורת יוסף, מזכה את הרבים, נותן שיעורים לבעלי בתים, תמשיך בדרך שלך, אנחנו עסוקים עם הישיבה והתלמידים ואין לנו זמן וכח לזה. כמה זה חשוב

הרמ"א שם מוסיף: "והכי נהוג". וצריך לבאר מה בא להוסיף, כי מרן כבר כתב שנהגו, אלא מחדש רבי יחיאל מיכל אפשטיין בספר ערוך השלחן (ס' תרלט סעיף כח), שלדעת רב האי גאון - הביאו להלכה רבינו יצחק אבן גיאת (בספר מאה שערים עמוד פ"ח) - ועוד, בסעודה פטר את כל עיסוקיו שבסוכת עצמו, אבל לא את סוכת חבירו, שם עצם הכניסה לסוכה מחייבת בברכה, כי הברכה על הסעודה לא פטרה, פנים חדשות באו לכאן. ובא הרמ"א לאפוקי מדעה זו, שהמנהג לא כמותם, אלא המנהג גם בנכנס לסוכת חבירו שמברך בשעת אכילה בלבד.

קיבלנו הוראות מרן

ח. נמצא שבין לבני ספרד ובין לבני אשכנז מברכים רק מסעודה לסעודה. אמנם יש מחכמי האשכנזים הסוברים שבכל פעם שנכנס לסוכת חבירו יכול לברך, וכל אחד יעשה כמנהג רבותיו, נהרא נהרא ופשטיה. התימנים נוהגים כהרמב"ם, ומברכים בכל פעם שנכנסים לסוכה. בתקופת כהונתו של מרן זצ"ל כרב ראשי לתל אביב, היו באים אליו בכל שנה בחול המועד סוכות משלחת של רבני התימנים, רבי שלום יצחק הלוי, רבי יחיא אלשיך ועוד, והיו מברכים לישב בסוכה, למרות שלא באו לאכול, הרב היה מביא להם אולי תמרים... ובכל זאת מרן היה עונה אמן על ברכתם, כי מעיקר הדין פסקו שני עמודי הוראה לברך, ורק מצד המנהג חוששים לסב"ל. לכן בנידון זה לא צריך להעיר להם שיברכו רק מסעודה לסעודה, כי יש להם על מה לסמוך.

על אכילת מצה

ט. הרז"ה (בסוף פסחים) - רבינו זרחיה הלוי בעל המאור - שואל, לפי מה שאמרנו שבסוכה אין הפסק של לילות ומברך מסעודה לסעודה, אם כן מדוע בפסח מברכים על אכילת מצה רק בליל הסדר ולא כל ימי החג, ואם משום שאין חיוב לאכול מצה אלא בלילה הראשון וכמו שנאמר "בארבעה עשר יום לחודש בערב תאכלו מצות" (שמות יב, יח), אבל שאר ימות החג אין חובה לאכול מצה, אלא אם רוצה יאכל אורז, ואשכנזי יאכל תפוח אדמה... והלא גם בחג הסוכות, נכון שמצוה מן המובחר וממדת חסידות שלא לשתות מחוץ לסוכה אפילו מים (ש"ע סימן תרלט סעיף ב), אבל מעיקר הדין יכול לשתות כל החג מחוץ לסוכה ולאכול אכילת עראי, כי אין חובה לאכול לחם חוץ מהלילה הראשון, ובדיוק כמו פסח? מתרץ הרז"ה, שבפסח יכול לאכול אורז וכדומה כל שבעת הימים, אבל בסוכות חייב לישון בתוך הסוכה, ואי אפשר שיעבור עליו החג בלי שינה. הגמרא בסוכה (ג.) אומרת, אדם שנשבע שלא יישן שלשה ימים, מלקים אותו וישן לאלתר, זו שבועת שוא שנשבע על שטויות, כי אי אפשר לחיות כך. כתוב אצל יעקב אבינו "וישכב במקום ההוא" (בראשית כח, יא), אומר רש"י: לשון מיעוט, באותו מקום שכב, אבל י"ד שנים ששימש בבית עבר, לא שכב בלילה, שהיה עוסק בתורה, רק ישן שינת עראי על הסטנדרט⁵. ושינה בסוכה יותר

שגם ראשי ישיבות ירדו לעם, יגידו להם שיעור בהלכה, לא פלפול בהלכה, אלא הלכה למעשה.

⁴ יש תלמידי חכמים שכל שבעת הימים לא יוצאים מהסוכה, מרן לא נהג כך, כי היה צריך את הספריה לפתוח הרבה ספרים בלימוד, אלא אם כן עבר על ספר אחד ועיין רק בו. אבל מי שיש ביכלתו להשאר בסוכה כמה שיותר, זה דבר חשוב.

⁵ במלחמות יום הכיפורים מרן זצ"ל הלך לבקר חיילים פצועים בבית החולים בתל אביב, בחול המועד סוכות אמרו לרב על פצוע שהיה חולה בשתי עיניו, הלכתי עם מרן לבקר אותו, ומרן בירך אותו, בכה יחד איתו, ואחר כך אמר לנהג: קח אותי חזרה לבית, לא יכל להמשיך את הסיוור, כי מה שראה שבר את לבו, ורק למחרת המשיך. וכך הלך מבית חולים לבית חולים, חילק לפצועים ספרי תהילים, עודד וחזק אותם. פעם באמצע מלחמה הביאו לו הליקופטר

חמורה מאכילה בסוכה, שהרי שנינו (סוכה כה). אוכלים ושותים עראי חוץ לסוכה, והגמרא (כו). מסבירה, כטעימות תלמיד המשכים וממחר לבית המדרש. ופירש רש"י (שם), שטועם כמלוא פיו, שזהו שיעור כביצה. מה שאין כן לגבי שינה, אפילו שינת עראי לא ישן חוץ לסוכה, כי חוששים שמא ימשך בשינתו.

"לישן בסוכה"

י. מקשים התוספות (בברכות יא: ד"ה שכבר), אם שינה יותר חמורה מאכילה, מפני מה לא מברכים על השינה "לישן בסוכה"? ומתירים תירוץ אחד, שהברכה על האכילה שמברכים "לישב בסוכה" פוטרת את השינה. ועוד תירצו, שחוששים שמא לא ירדם⁶, שהרי אין בידו לישן כל שעה שירצה, וברכתו תהיה לבטלה, מה שאין כן אכילה, בידו לאכול מתי שירצה⁷.

הפסק אחרי ברכת המפיל

יא. ברכת המפיל⁸ אנחנו מברכים בשם ומלכות, ולא חוששים שמא לא ירדם, מפני שברכת המפיל היא ברכת השבח על מציאות השינה בכל העולם, גם הנשיא טראמפ ישן... ולכן גם אם לא ירדם אין כאן ברכה לבטלה, בשונה מהברכה על הסוכה שהיא ברכת המצוות, ואם יברך על שינה בסוכה ולא ירדם יש כאן ברכה לבטלה, ולכן לא תיקנו ברכה על שינה בסוכה. אמנם הבן איש חי (פרשת פקודי אות יב) כתב, שמנהגו ומנהג אביו לא לברך המפיל בשם ומלכות שמא יפסיק בדיבור בין הברכה לשינה, כי צריך מיד לישון, וחוששים שיהיה מוכרח להפסיק כגון לשירותים. ועד היום יש עיראקים שמתעקשים, ואומרים: מה, הבן איש חי לא היה אדם גדול? אבל זו לא טענה כמובן, הרי אין ספק שהיה אדם גדול, אבל מעירים כדרכה של תורה, בירושלמי (פ"א דברכות ה"א) מבואר שרבי שמואל בר נחמני לאחר קריאת שמע על המיטה היה אומר פסוקים עד שנרדם, כי ברכת המפיל היא ברכת השבח, כמו ברכת המעביר חבלי שינה שגם מי שהיה ער כל הלילה מברך מחמת שהברכה היא על טבעו של עולם. אלא שלכתחילה משתדלים להסמיך את ברכת קריאת שמע לשינה כמה שאפשר, וכמו שכתב הרמ"א (סי' רלט סעיף א) בשם הכלבו (סימן כט) שיקרא קריאת שמע סמוך למטתו, ואין אוכלים ושותים ולא מדברים אחר קריאת שמע שעל מטתו, אלא יישן מיד, שנאמר: אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה (תהילים ד, ה).

דיבור נחוץ אחרי ברכת המפיל

יב. היעב"ץ (בסידור בית יעקב דף קלא ע"ב) כתב, שאם דיבר אחרי קריאת שמע שעל המיטה, צריך לחזור ולקרוא קריאת שמע, ואם בטעות דיבר

וגם הסיח דעתו כגון שקיבל איזה אורח, חוזר גם לברך. זה פלא פלאים! ובספר פתח הדביר (סי' רלט סק"ג) הביא אותו וחלק עליו בכל תוקף, כי מה שאמרו שלא יפסיק בדיבור בין הברכה לשינה, הוא לכתחילה, אבל לא לעיכובא, מפני שברכת המפיל היא ברכת השבח. ולכן מותר להפסיק לכל דבר נחוץ, אביו שואל אותו: איפה הנחת את הספר 'חזון עובדיה' על סוכות? והבן עושה לו: הו הו... תענה לו: "הנחתי את הספר בארון", ותקיים כיבוד אב ואם מדאורייתא. וכן כשצריך להרגיע תינוק במקרה שיש צורך, יכול להפסיק לכתחילה וכמבואר בירושלמי הנ"ל. לכתחילה לא יפסיק בדיבור בין המפיל לשינה, "ודומו סלה", אבל במקום צורך כגון שבא אליו אדם חשוב, לא חבר כנסת או חבר מועצת העיר... אלא תלמיד חכם דין או ראש ישיבה, יכול לקום ולכבד אותו. ואם ירצה להחמיר כהיעב"ץ לחזור ולקרוא קריאת שמע לא הפסיד, אבל לא יחזור לברך המפיל.

אשר יצר אחרי ברכת המפיל

יג. אם לכל צורך יכול להפסיק אחר ברכת המפיל, כל שכן שיכול להפסיק לברכת אשר יצר, כשנצרך לנקיבו אחרי ברכת המפיל. וכן פסקו בספר פרי השדה (ח"א ס"ז צג), והגאון רבי שמעון סופר - נכדו של החתם סופר - בשו"ת התעוררות תשובה (ח"א ס"ז קכח). ואין צורך להחמיר שירדם אחרי המפיל, ולהכין שעון מעורר שיעיר אותו לברך אשר יצר, כי אחר כך תברח לו השינה, ויהיה עייף בסדר א', אדם שמחמיר יחשוב מה התוצאה של החומרא. וגם מי הבטיח לו שהוא יתעורר בזמן לברך אשר יצר, בפרט לדעת הבן איש חי (ויצא אות יב) והכף החיים (סי' ז אות ז) שאפשר לברך אשר יצר עד חצי שעה בלבד, כי צריך להסמיך את ברכת אשר יצר לעשיית צרכיו, ובכל הש"ס 'סמוך' זה חצי שעה. אלא מרן זצ"ל הביא מה שכתבו הנימוקי יוסף והריטב"א (פסחים מו:): שניתן לברך אשר יצר עד שיעור פרסה⁹, ולכן מי שנפנה לנקיבו ואין לו מים והוא בדרך, עד מרחק פרסה ימתין ושם יברך, ואם המים רחוקים משיעור פרסה, ינקה ידיו במידי דמנאי ויברך אשר יצר. חכם בן ציון (בשו"ת אור לציון ח"ב עמ' כו אות ט) חשש לדברי הבן איש חי שאין לברך אחרי חצי שעה, ומרן זצ"ל הראה לו את הריטב"א, ויתכן שאם הבן איש חי היה רואה דברי הריטב"א היה מודה, אבל הריטב"א לא היה בזמנו בדפוס (ראה עוד ביבי"א ח"ט חא"ח סי' קח אות יז). כשהיינו צעירים בישיבה, גם אותנו לימדו שאפשר לברך אשר יצר רק עד חצי שעה, עד שמרן כתב את התשובה ביחודה דעת (ח"ד ס"ח ה) שאפשר לברך עד שיעור פרסה, כלומר שעה וחומש. ומכל מקום כשצריך לברך אשר יצר, יכול לברך גם אחרי ברכת המפיל.

⁸ צריך לברך המפיל בשם ומלכות גם לאחר חצות, אמנם מרן זצ"ל בשו"ת יחווה דעת (ח"ד סימן כא) כתב שאחר חצות יברך המפיל בלי שם ומלכות, כי חשש לדברי המקובלים, וכן פסק הבן איש חי (בשו"ת רב פעלים ח"א סוד ישרים סי' יד) ועוד. אבל אחרי שנים מרן חשב לעצמו, אם אני פוסק כך, אני מאבד מעצמי מצוה חשובה כל ימי חיי, מה אנחנו תרגולים שישנים מוקדם? אולי הקמים בנץ החמה ישנים מוקדם, אבל רוב העולם לא קמים בנץ ובדרך כלל הולכים לישון לאחר חצות, ואם יברך בלי שם ומלכות יאבד הברכה, כי כל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה (עיי' בברכות יב ע"ב, מ ע"ב), ולכן כתבו הראשונים, שכל ברכה שמוזכרת בפרק תשיעי דברכות יש לברכה בשם ומלכות. ועל פי הפשט מברכים ברכת המפיל גם לאחר חצות, ולכן מרן חזר בו והורה לברך ברכת המפיל בשם ומלכות גם לאחר חצות, וכך ההלכה למעשה.

⁹ לאפוקי מכמה ראשונים - האור זרוע (סי' קא) ועוד - שסוברים שיכול לברך בלי הגבלה של זמן, אפילו לאחר כמה שעות, וכן פסק הגאון רבי אליהו ישראל (בכסא אליהו סימן ז סק"א).

צבאי לתעלת סואץ וטס לחזק את החיילים שבחזית, אספו אותם לבונקר, פתאום נשמעה הפגזה, הכניסו את הרב פנימה כדי שינצל, והחיילים סיפרו לו שכבר שבוע ימים הם לא ישנים, איך יתכן? לא הלכו לישון, אבל נרדמו בתוך הטנק, עד שבא פגז והעיר אותם... אי אפשר שלשה ימים בלי שינה.

⁶ אני זוכר במשך שנים את מרן זצ"ל כשהיה הולך לישון היה נרדם קצת, ולאחר כמה דקות קופץ מהמיטה, כותב משהו וחוזר לישון, שנתו היתה למקוטעין. אולי היה חולם איזו קושיא או סברא, הוא לא תמיד סיפר, פעם סיפר שחלם על הריב"ש שנתגלה אליו, ומסתמא חלם הרבה חלומות של תורה.

⁷ בענין סדר הברכות, ביום טוב ובשבת כאשר יש קידוש, מברך הגפן וברכת הקידוש, ובעודו עומד מברך ברכת לישב בסוכה, ואז יושב ומברך שהחינו. כל השבוע כשאין קידוש מנהגו קודם לברך ברכת המוציא ולאחר מכן ברכת לישב בסוכה, יש נוהגים הפוך, קודם לישב בסוכה ואחר כך המוציא, אבל מרן זצ"ל נהג לברך המוציא ואחר כך לישב בסוכה. והמנהג בזה לא מעכב, דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד.

ספירת העומר אחרי ברכת המפיל

יד. יש שהביאו בשם הרב שטיינמן זצ"ל, שאם נזכר לאחר ברכת המפיל שלא ספר ספירת העומר, שישם שעון מעורר ויקום אחר חצי שעה ואז יספור, כדי שלא יעשה הפסק בין ברכת המפיל לשינה. אינני יודע אם זה נכון שכך אמר, זה דבר מאוד מוזר, אי אפשר לקבל את החומרא הזו, אולי אמר את זה בבדיחותא, וכי לא ידע מה שאמרו בירושלמי שרבי שמואל בר נחמני אמר פסוקים עד שנרדם! האדמו"ר מגור אמר לקרוא ירושלמי... ולכן למרות שבירך ברכת המפיל, יעמוד ויברך על ספירת העומר וילך לישון.

תנאי בברכה או מעשה הברכה

טו. יש שהקשו, מדוע לא מברכים על השינה בסוכה מחשש שמא לא ירדם, הרי דעתו היא להירדם, והולכים אחרי דעתו בשעת הברכה, וכמו שמצינו כיוצא בזה בדין נטילת ידים, שמברך על הנטילה רק אם אוכל פת כביצה ומעלה, אבל אם אוכל כזית ומעלה נטיל ידיו בלי ברכה, ואם אוכל כל שהוא מידת חסידות ליטול ידיו כי יש חשש שיגרר לאכול כביצה. מה הדין אם נטל ידיו בברכה על דעת לאכול כביצה, ולאחר מכן נאנס ולא הצליח לאכול כביצה, אשתו אומרת לו: נטלת ידים, צריך לאכול כביצה. והוא אומר לה: אני לא יכול, הכנת הרבה חמין, שבעתי מהחמין, אני לא אוכל אכילה גסה. כתב הריטב"א במסכת חולין (ק"ו), מאחר שבשעה שבירך על הנטילה היתה דעתו לאכול כביצה ונטל ידיו כדן, לא נחשב לו שבירך ברכה לבטלה. וכיוצא בזה דנו האחרונים במי שהתפלל תפלת העמידה, ולפתע נתעלף ולא יכל להמשיך, את התפלה הוא איבד, כי הברכות בתפלת העמידה הן כמו שרשרת שאם חסרה חוליה אחת כל השרשרת מתפרקת, ולכן מי שנמצא בבית המאסר בגלל שלא הלך להתייצב בצבא... ורוצה להתפלל, אבל הוא יודע בעל פה את כל התפלה חוץ מברכה אחת, לא יברך אף ברכה, ואם אמר את כל הברכות מלבד ברכה אחת, הכל ברכות לבטלה. ומכל מקום מי שנאנס באמצע תפלתו, יש לומר שהברכות הראשונות לא נחשבות לבטלה, כי בשעה שבירך היה בדעתו להמשיך כהוגן. אולם יש לחלק בין נידון הריטב"א לנידונו, כמו שכתב מרן זצ"ל ביביע אומר (ח"א ח"ד סימן כא אות ב, וח"ב ח"א סימן ט אות ב), כי בברכת נטילת ידים מברך על הנטילה, ומעשה הנטילה נעשה כהוגן בשלימותו והברכה חלה עליו, ורק יש תנאי בנטילה שתהיה על מנת לאכול כביצה פת, ומכיון שהמעשה נעשה כהוגן אין ברכתו לבטלה, מה שאין כן ברכה על שינה בסוכה, כל שלא נרדם הברכה לא חלה עדיין, ולכן לא תיקנו ברכה על שינה בסוכה, שמא לא ירדם ותהיה ברכתו לבטלה.

אכילת עראי חוץ לסוכה

טז. הזכרתי שאכילת עראי מותרת לכתחילה מחוץ לסוכה, אבל זה לא פשוט, כי רבינו מנחם (בספר המנוחה דף מז סע"א) כתב שרק בדיעבד אכילת עראי מותרת חוץ לסוכה, אבל לכתחילה אפילו אכילת עראי יאכל בסוכה, ואמנם לשון המשנה (סוכה כה). "אוכלים ושותים" עראי חוץ לסוכה, ומשמע שלכתחילה מותר לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה, אבל רבינו מנחם מביא ראיה מלשון הרמב"ם (פ"ו מהלכות סוכה ח"ו): אסור לאכול סעודה חוץ לסוכה כל שבעה, אלא אם כן אכל אכילת עראי. עכ"ל. משמע דוקא דיעבד שאכל, לא עבר באיסור אכילה חוץ לסוכה. אבל מה יעשה רבינו מנחם עם הדיוק מהמשנה? וכן משמע מהראשונים - הריטב"א (סוכה כה). והר"ן (ד"א ע"א מדפי הרי"ף) ורבינו ירוחם (נ"ח ח"ב, דנ"ז

¹⁰ אין הכוונה שתמוה לבחור צעיר בישיבה, אפילו ישיבה גדולה, אלא תמוה לאחד מהגדולים. בחור צעיר הרבה דברים נראים לו תמוהים, כשתגדל תבין...

ע"ג) - שמותר לכתחילה לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה. ובאמת יש לומר שכוונת הרמב"ם לומר, שאכילת עראי לא צריכה סוכה גם לכתחילה, ואין הכרח בדבריו שמותר רק בדיעבד.

לחלוק על ראשון

יז. מרן החיד"א במחזיק ברכה (ס"י תרלט סק"ד) חלק על רבינו מנחם, ופסק שמותר לכתחילה לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה, שהרי שנינו במסכת סוכה (כ"ו:) שנתנו לו לרבי צדוק אוכל פחות מכביצה, ונטלו במפה ואכלו חוץ לסוכה, ולא בירך אחריי. הרי שעשה כן לכתחילה. וכן פסק מרן זצ"ל (בשו"ת יחזק דעת ח"א ס"י סה, ובחזו"ע סוכות עמ' קלג), שמותר לכתחילה לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה. תשאלו, איך האחרונים חולקים על רבינו מנחם, הרי הוא מרבותינו הראשונים, וכולם יודעים ששכלם כמו מלאכים ולא יתכן לחלוק עליהם, אנחנו הקטנים בכלל לא מבינים את הראש שלהם. וכן מצינו למרן בספרו אבקת רוכל (ס"י קנה) שכתב, אל תתמה עלי איך אני חולק על הריטב"א בפירוש דברי הרמב"ם, כי 'לאו קטלי קני באגמא אנן', אני לא בעל בית פשוט ב'מוחנה יהודה', אני רבי יוסף קארו. איך זה מסתדר עם הענווה שלו? כולם יודעים שזכה לחיבור השלחן ערוך בזכות הענווה הגדולה שהיתה לו. ועוד יותר מזה, זה סותר למה שכתב מרן בהקדמתו לבית יוסף שאי אפשר לחלוק על הראשונים. אפשר ליישב לפי מה שכתב החקרי לב (חחו"מ ח"א סימן עה ד"ה וברמן דין), שאם אחד מהראשונים שראשון כותב הלכה תמוהה ואף אחד לא כתב כמוהו, מסתמא זו 'סברא יחידאה' וכולם חולקים עליו, ולכן אנחנו פוסקים כמו כל הראשונים שחולקים. זה דוקא כשבאמת דבריו תמוהים¹⁰ כמו בנידונו, ובפרט בהגלות נגלות דברי הריטב"א והריטב"א שלכתחילה מותר לאכול אכילת עראי מחוץ לסוכה. וכך ההלכה למעשה, שמותר לכתחילה לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה.

שינה חוץ לסוכה

יח. לגבי שינה, כבר ביארנו שאפילו שינת עראי אסורה מחוץ לסוכה. בליל הושענא רבה כולם באים לבית הכנסת ולומדים, וכשהושענא רבה חל במוצאי שבת, בספר חסידים (סימן רסו) כתב, שלא יאמר בפיו שהוא ישן בשביל שיהיה לו כח למוצאי שבת, שלא יראה כמכין משבת לחול, אבל אין איסור במה שהוא חושב על כך, אין מעצור על המחשבה. אדם שלא נח מספיק לפני הושענא רבה והגיע בלילה ללמוד ונרדם, ישב לידו עיראקי אחד וכל שניה מעיר אותו... מה אתה מעיר אותי? מצטער פטור מן הסוכה! אומר לו העיראקי: אבל כך אומר הבן איש חי (פרשת האזינו אות ח). אל תעיר אותו, אלא אם כן גם הוא עיראקי וישמח לעשות כדעת הבן איש חי, אז תעיר אותו...

צער בעלי חיים...

יט. פעם בצעירותי נסעתי בקו 400 לבני ברק, ובנסיעה היה מאוד חם ואנשים נרדמו, בא אשכנזי אחד - שיהיה בריא - ומחה כפים כדי להעיר את כולם כי אין באוטובוס סוכה, לשם חב"ד עדיין לא הגיעו... אז איך יכולים לישון שם? קראתי לאשכנזי הזה אמרתי לו: מה אתה מעיר אותם, זה גזל שינה, 'צער בעלי חיים'... מצטער פטור מן הסוכה! אלא אם כן אתה יודע שהוא ישמח, בדרך כלל באוטובוס האדם מצטער, לכן נרדם, הוא צריך להזהר לא להרדם כי אסור לישון מחוץ לסוכה אפילו שנת עראי, אבל כשנרדם זה כבר לא בידו. בפרט אם בהושענא רבה הדרשן מדבר לאט, עד שמוציא מילה כולם נרדמים... תדבר מהר שיקשיבו לך! צריך לדעת, שלפי ההלכה לא חייבים להעיר את הנרדמים מחוץ לסוכה.